

АРХИВЪТ НА ГЕОРГИ С. РАКОВСКИ - ЦЕНЕН ИЗТОЧНИК НА ПРОСВЕТНИТЕ МУ ВЪЗГЛЕДИ И НАРОДОПОЛЕЗНА ДЕЙНОСТ

г-р Емилия Кирилова

Делото на Георги Стойков Раковски има своето място в българската история. То е добре проучено и представено от неговите изследователи на българската културна и научна общност. Приносът му в различните области на народознанието е оценен по достойнство от представителите на съответните направления в науката. Въпреки това, никой няма претенциите, че Раковски е само "техен", защото той е универсална личност и е на всички, една от големите личности, за които перото и оръжието могат да бъдат съюзници когато става дума за свободата на отечеството. И двете са средства, без които няма нито свободен дух, нито собствена държава. Свободният дух подготвя свободата на отечеството. Индивидуалната свобода, осъзната като жизнена потребност, прави възможна "голямата" свобода и като идея, и като реалност. Свободният народ е общност от свободни хора, чийто порив към свобода трябва да бъде събуден. Това е най-общо и веруото на Раковски, смисълът на неговия живот, на неговите позиви и призиви в преломното време на XIX век, в разделното време между ста-

рото и новото, робството и свободата.

Европа има своите великани на духа. Българските – няма да закъснееят. Раковски е един от първите. Той има своя исторически шанс да се роди във време и място, които сякаш сами го намират. Скиталческата му младост, а и целият му живот го срещат с идеите на времето и с хора, които провокират неговата мисъл и нравственост. Взема от тях всичко онова, което му е близко и го прави част от своята душевност. На свой ред, по-късно той ще вписва тези мисли в своите послания към другите. С тях достойно ще се нареди до големите учители на българското племе, до онези от тях, за които азбуката е само началото на големия урок по родолюбие и жертвоготовност.

За Раковски знанието предшества изграждането на личностната позиция. То се придобива чрез образованието и е призвано да изгражда личността, в чиято ценностна система отечеството е поставено на пиедестал. Просветата като явление има за цел достигането на този резултат в чисто индивидуален план, тъй като

от позицията до реалното действие има само една крачка и тя може да се направи без усилие. Раковски познава действителността в други страни, доказали връзката между просветата и свободата. Оттам идва и неговата убеденост, че първото е необходимо условие за второто. В началото на своето идейно формиране той дори смята просвещението не само за необходимо, но и за достатъчно условие за политическото освобождение на народа, което го доближава до просветителите. Щом “незнайството” е причина за робското положение на българския народ (1, 330), а вина за толкова годишни бедствия на нашия народ е “неучението и изгорената наша книжнина”, то срещу него трябва да се поведе борба, не по-малка от тази срещу самия поробител. С двете беди трябва да се воюва едновременно. Без науката и образованието “храбростта” е сляпа, а без храбростта, образованието и науката са безплодни.

“Човек без учения и науки е мъртъв нравно. Въистина он живее телесно, нъ умно не съществува, нито съ на свят от някого спомянува. Таковий человек временно дохожда на свет къгу едно бездушнo естествено явление и изчезва без да остави никакъв помян своего явления на свят. Примери имами в световное битеписание, световна история, че вси учений народи, ако и от тысящи години да ся съ веки поминъли телесно, обаче дънес живеят и живеящат

в веки веков възпоминаеми от вся потомци заради нравний си живот кого са били счястливи д'украсят с своя наука и умное образование” (1, 336).

За Раковски истински жив е само просветеният човек. “Просвещението народно” намалява “угнетения”-та и “неправди”-те. Чрез него “человек ся уподобява свою долепию и в благополучие достигва” (1, 103). Чрез него ще дойде и “всяко добро и благоденствие в наш народ”. (1, 223)

За бездействието няма да има оправдание пред потомците. Себепознанието е началото на знанието и изходна точка на всяко “важно дело”, с което ще се развият “народност, книжнина и народно съзнание” (1, 223). Младежта е “надежда мила нашего беднаго отечества”, от която България чака “умное свое удобрение” (1, 82). На нея се възлага “сичката надежда” и няма да ѝ се прости и “най-малко небрежие” (1, 235).

Централният проблем на възпитанието е любовта към отечеството (1, 501). Това свято чувство не може да бъде накърнено нито от мъки, нито от “грозно страдание”. Те не могат да отклонят човек от високите и святи цели. Църква, училище, читалище и книжнина са факторите на народното възпитание и образование. Църквата е опора на народността, “разбудена с толкова трудове” (1, 218). Само чрез опазване на вярата на предците може да се съхрани българската народност. Достоен за под-

ражание е примерът на свищовци за откриване на читалище в техния град (1, 99). Читалищата са необходимост за всяко населено място, но за държавата като цяло е необходим един общ център за разпространение на просветата и за поддържане на съзнанието будно. Мисълта за такова "общество" узрява под влияние на д-р Данило Медакович, по време на престоя на Раковски в Нови Сад, а по-далечната цел е то да прерасне в "Дружество словесности" (1, 110). Него той ще противопостави на основаното през 1856 година в Цариград книжовно дружество под името "Община на българската книжнина". Дейността на последното Раковски оценява не само като слаба, но и като вредна, общината е източник на "раздор и междуособна религиозна мътва" (1, 109). Опитът му не успява, въпреки молбите за финансова подкрепа от заможни българи в странство (1, 107). В края на същата 1857 година, Раковски опитва отново, този път в Галац. Този опит е също безуспешен. Замисленото от него Българско книжовно дружество ще създаде малко след смъртта му, през 1868 година Васил Стоянов, за когото Раковски е бил безспорен авторитет (2, 852).

Друга възможност за разпространение на знанието сред българската общественост Раковски вижда в отварянето на печатница, в която да се печатат материали на български език. Това е напълно педагогичес-

ка задача, като се има предвид, че част от тези материали ще бъдат учебни книги, а останалите ще бъдат "ревност за общо просвещение народа" и ще съдействат това да стане (1, 72). За помощ се търси княз Никола Богориди, съгражданин и съученик на Раковски. В прошениято си до него той пише, че в печатницата ще "ся печати едно повременно любословно списание и разни поучителни книги на българският език, а най-паче в настоящое время, когда веки и в негова сърдца почна да ся възражда любов и ревност към учение и просвещение" (1, 334). Въпреки изтъкнатите мотиви помощ не идва нито от Богориди, нито от Влашко, нито от Русия.

Народното образование има за Раковски свое конкретно съдържание, в което основата са родният език, народното творчество, родната история ("повесност"). Възможно е тези негови схващания да са повлияни от славянофилите, но е напълно възможно до тях да е достигнал и по собствен път. Той има своя "сръбски" период, своя "руски" период и духовно обкръжение от младостта до края на живота му, които са силен формиращ фактор. Дейността на Раковски в научно отношение обслужва точно тази идея. Фолклористика, етнография, издирвателска дейност на паметници на старата култура и исторически документи са подчинени на патриотичния порив и идеята да се осветли историческото мина-

ло. "Издирване древности премила-го своего народа" е "сладко занима-ние"(1, 126). Етнографските му про-учвания имат за цел "изяснение на старая наша повестница"(1, 149). Ма-кар и на пръв поглед научните зани-мания на Раковски да стоят встрани от каквато и да е педагогическа дей-ност, в нейния чисто практически план, на фона на времето, в което се разгръща, тя предизвиква огромен чисто педагогически ефект измерим с конкретни резултати. Резултатност-та на извършваното като че ли е един-ственият критерий за него при оцен-ка на стойностното и незначително-то. Той е искрен и в укорите, и в пох-валите си към заслужилите ги. "Бог да поживи и умножи благодетелите!" се чете в края на писмото му до Иван Денкоглу (1, 132). Възхвалата на не-говите патриотични начинания е час-тица от общата възхвала на онези, които внасят светлина в Храма на знанията и мъдростта, наречен от Ра-ковски "Мъдричин храм" (1, 81).

Раковски има ясното съзнание за необратимостта на процесите в българското духовно пространство и в неговото време. Духът на просве-щението той нарича "святйи" и с рад-ост констатира, че "животворната му влага е поръсила доста места" (1, 102). Оптимизмът му има своите ре-ални основания. Това не е оптими-зъм на съзercател, а на човек, който с всички сили съдейства на сънарод-ниците си в техните усилия към кул-тура и образование. Неведнъж той

ще играе ролята на посредник меж-ду учители от вътрешността на стра-ната и благодетели на българските училища при намирането на учебни-ци и други учебни помагала. Одес-кото благотворително общество е откликвало на българското учител-ство (1, 152), а авторитетът на Раков-ски пред него е играел решаваща ро-ля. Има доказателства, че той е тър-сен за такива дела от доста места (2, 449, 320).

Недостигът на учебна книжни-на за класните училища е причина Раковски да се заеме и със задачата сам да преведе две книги, по време на пребиваването му в Нови Сад (1, 74). Едната е превод от гръцки език "кратка, нъ много полезна книжица... нужна за българските училища и за всякого читателя, Человекословие, с изображение чelовеческаго костнаго трупа", а другата е със заглавие "Ху-дожество за продължение чelовечес-каго живота" и е превод от сръбско-немски. Във всички случаи книгите ще принесат полза на читателите, а липсата на политически момент в тях ще им осигури безпрепятствения дос-тъп във вътрешността на страната. Липсата на средства за отпечатване-то им е причината те "да не видят бял свят".

Почти "в движение" Раковски търси подходящи учители за някои училища в отечеството сред доказа-ли своя професионализъм учители отвън. Братята Иван и Михаил Каза-накли от Исмаил и сръбската "спи-

сателка” Милица Стоядинович, Христо Ненчов от Болград и Александра Петрович-Инджич са сред уговоряните на тази дейност. Няма категорични данни, че първите от тях, че учителствали у нас, но Александра Петрович остава светла диря в историята на българските училища с дейността си в Шумен и в Тулча (2, 175). Христо Ненчов приема учителството в сопотското училище.

Доста усилия Раковски полага за настаняване на ученолюбиви български младежи в чужди учебни заведения. Това за него е верният път за повдигане на българското училище. Никой по-добре от българския учител няма да отговори на очакванията на народа. Сред всички възможни държави, за тази задача той определя като най-подходяща Русия. От една страна, причината за тази му убеденост е наследената духовна връзка, а от друга – факта, че почти всички български младежи, завършили в руски училища, след завръщането си в родината стават учители. Техният брой не е малък, но въпреки това числото на желаещите е много по-голямо. Стипендиите не достигат и броят на разочарованите е значителен. Упование не един от тях е възлагал на “Комитета об иностранных преселенцев южнаго края России”, намиращ се в Одеса, упълномощен да се грижи за учебното дело в българските колонии на руска земя (2, 278). Раковски търси за съюзник председателя на комитета и го убеждава,

че Русия не трябва да остави други да изземат полагащото ѝ се по право влияние над “единоверните братя-българи”(1, 156) Най-благодатният в това отношение период за Раковски е времето, в което е надзирател в Херсонската духовна семинария. Той получава множество писма от различни райони, населени с българско население – Одрин, Шумен, Галац, Болград. В края на 1858 г. Раковски е уволнен от семинарията след влошаване на отношенията с Одеското настоятелство. Влошени били и отношенията с Българското благотворително общество в Одеса. Представява интерес оценката на Раковски за него в този период, тъй като би могло да се разчита на нея относно обективността ѝ. Тя се съдържа в едно от неговите писма до братя Петрови от Браила, като мотив да се потърси помощта им на благодетели за изпаднали в крайно материално затруднение български младежи, учещи в Русия (1, 178). За Раковски прочутото българско настоятелство в Одеса “никак не съществува”, то е “един лъжлив разнесен глас по България за щета на наш род”. Тази му същност е причина за разочарованието на мнозина потърсили и ненамерили неговата материална подкрепа. Много близки отношения Раковски поддържа и с български младежи, учещи в други големи европейски градове-столици Прага, Виена, Париж (2, 852, 648). Търсели са го по различни поводи, а той от своя стра-

на е получавал информация за живота и събитията в тях.

Стремежът към училища, в които да се преподава на български език от български учители и да се получава по-високо образование характеризира пълно шестдесетте години на XIX век. Бесарабските българи в Болград предприемат стъпки за откриване на гимназия в техния град. Случаят свързва Раковски с делегацията на бесарабските българи при княз Никола Богориди, когото той възнамерява да уговаря за печатницата в Галац. В интерес на “българските работи”, на преден план се поставя болградския въпрос. Разрешението е дадено, а делегатите княз Раковски “да съдейства щото по-скоро да ся положи в действие сие общеполезно българско дело” (1, 493). Става дума за покана той да земе длъжността на директор на гимназията, която приема “с удоволствие”. Тази покана е доказателство за признанието, което българите от Бесарабия засвидетелстват на Раковски за неговата помощ по време на техните преговори с властите. В този най-благоприятен момент съдбата отново е против Раковски. Австрийското правителство го издирва за минали прегрешения и подгонен от “швапская злоба”, той търси покровителството на “благословеная земля России”. Макар и далеч от Болград, споделя писмено радостта си от избора на “попечителите”: “Неизказана биде въистина моя радост

и душевно наслаждение чювствувах за тая благополучна първа ваша постъпка! Молитствувам ви от сърдца и в бъдощност, тако миролюбиво, и съгласно да следвате в ваше свято пъприще, чрез което само благополучно щете достигна в желаямия успехи!” (1, 143). Напълно добронамерен е съветът му да се бърза в започването на учебните занятия и “да ся доведат учени учители българи родом и да започнат да придават”. Причината за бързането е променливостта на политическите обстоятелства, а доизглаждането ще върви успоредно с преподаването и всички останали работи. Опасенията му не са напразни. Спънки наистина се появяват от страна на молдавското правителство и съветът на Раковски е училищните настоятели да потърсят авторитетната помощ на европейската общественост, чието внимание трябва да се привлече от “българския въпрос” в Париж, от подходящи хора (1, 341). Желанието на Раковски да бъде в Болград е толкова голямо, че дори умолява княз Богориди да му “дари един чин от Молдавия, който съответства на рода” му (1, 143). Не по-малко желаят при себе си Раковски и настоятелите на гимназията и затова тяхното съжаление е голямо: “Много съжяляваме за нещастиято, което ни раздели и ни лиши от вашето съдействие за нашето възделено дело. Изглежда, че по този начин се изпълнява волята на божието провидение. – пише на

Раковски Панайот Греков, един от инициаторите за откриване на гимназията (2, 305). В същото писмо Греков иска мнението на Раковски за програмата и устава на училището. Участието на Георги С. Раковски в “работите” около откриване на гимназията в Болград без съмнение е принос в просветното ни дело през Възраждането, добре оценен от участниците в събитията и неизвестен на широката педагогическа общественост, та дори и на специалисти. През своя динамичен живот Раковски е бил учител за кратко и може само да се съжالياва за “разминаването” му с Болградската гимназия и непосредствената педагогическа дейност. Независимо от това, всичко което може да се определи като “дело в ползу роду” извън дипломатията и четите е най-широкомащабната педагогическа дейност, извършвана през онези години. През времето, в което един народ се подготвя за своя Великден, той не може без личности като Раковски.

Настоящата статия обръща внимание на факти, които са малко известни поради неизследването на архива на Раковски от гледна точка на просветните му възгледи, изразени в писмата му. Това е съдържанието на първия том от архива, в който наред с тях са поместени и литературните му и автобиографични трудове, позиви, програми, планове, договори,

покани и др. Предмет на проучване от този аспект, с оглед задачите на настоящата публикация, е и вторият том на архива, съдържащ писмата на Раковски в периода 1841–1861 година. По обем те са повече от писмата до Раковски, но в тях липсва фактологията, представяща възгледите му и те трябва да се търсят в контекста на другата информация, което е доста трудно. Малко са случаите, в които може да се получи “засичане” на “писмо-запитване” и “писмо-отговор”, които са най-благоприятни за анализ и изводи. В повечето случаи е запазено само писмото в едната посока, а неговото съдържание позволява по-скоро догадки, отколкото изводи с желаната категоричност. С оглед на темата са използвани предимно писмата на Раковски. Писмата до него разкриват други аспекти на неговата личност главно с оценъчен характер свидетелстват за дейността му и за присъствието му в културния, политически и обществен живот. От тях може да се разбере в голяма степен какво е мястото на Раковски в живота на не един от ярките ни възрожденци от неговата епоха, с какви видими нишки съдбата го е свързвала с тях. Една бъдеща работа би осветлила този въпрос, както и други, свързани с учебното дело по места или с живота на светли личности на Българското възраждане.

ЛИТЕРАТУРА

1. Архив на *Г. С. Раковски*, Издание на БАН, том I, Писма и ръкописи на Раковски, под ред. на М. Арнаудов и др. 1952.
2. Архив на *Г. С. Раковски*, том II, 1957.

THE ARCHIVES OF GUEORGUI STYKOV RAKOVSKI – VALUABLE SOURCE FOR HISEDUCATIONAL CONCEPTS AND FOR HIS USEFUL TO THE PEOPLE ACTIVITY

EMILIA KIRILOVA

Summary

The versatile activity of G. S. Rakovski has one's research-workers among historians, philologists, ethnographers etc. representatives of scientific fields, in who he has his manifestations. The article offe several smaller notified facts for Rakovski like partisan for Bulgarian education and culture, who are preserved and uncovered in his correspondence and mainly in his preserved mail from a period 1842–1861, collected in Ist volume of archives. About theirs contrnt they throw light upon Rakovski's efforts for:

1. Finding of teashers for the Bulgarian schools.
2. Teaching of Bulgarian young men in foreign countries.
3. Insurance of enducative literature.
4. Insurance of Bulgarian printing house.
5. Estabilishment of Bulgarian secondary school in Bolgrad.
6. Experiment for creating of Bulgarian literary society.

The sphere is narrowed designed and outside this sphere stay scientific work of Rakovski, sience they are object of other scientific tendencies and only indirectly have interest for pedagogical analysis and an estimate.